

PRANJE NOVCA, PARALELNI NOVAC I KORUPTIVNA TRANZICIJA

MONEY LAUNDERING, PARALLEL MONEY AND CORRUPTIVE TRANSITION

Žarko Ristić

Univerzitet za poslovne studije Banja Luka, Republika Srpska, Bosna i Hercegovina

Kristijan Ristić

Fakultet za poslovno industrijski menadžment „Union“ Univerziteta, Beograd, Srbija

© MESTE NGO

JEL category: **E4, E42**

Apstrakt

"Pranje novca" nije nov fenomen, jer egzistira paralelno sa postojanjem tzv. crnog tržišta, odnosno sive ekonomije. U nacionalnoj privredi, sivo tržište oslanja se na švercovane robe i na ilegalnu trgovinu sredstvima plaćanja, što je posledica poremećaja ponuda i tražnje roba, usluga, novca i deviza. Tu su izuzetno značajna ilegalna sredstva plaćanja, koja su stečena na neregularan način, koja funkcionišu mimo zvaničnih monetarnih tokova i koja se ne registruju na računima kod banaka. Doduše, u državi, koja ne može da zadovolji tražnju sektora stanovništva za devizama, građani se automatski okreću alternativnom tržištu, koje je relativno dobro snabdeveno stranim sredstvima plaćanja. To tržište, međutim, nema dozvolu za rad od strane zvaničnih institucija. No, i banke, koje se bave finansijskim transakcijama, upadaju u klopku deficita u sredstvima za plaćanje i, zbog toga, pribegavaju spekulativnim metodama radi pribavljanja deviza, za koje inače vlada visoka tražnja (tzv. devizna glad). Tome često pribegavaju i preduzeća, koja nabavljaju devize preko dilera na crnom tržištu ili preko banaka posredstvom šticunga.

Ključne reči: pranje novca, paralelni novac, koruptivni novac, tranzicija, liberalizam i globalizam, makroekonomska politika

Abstract

"Money laundering" is not a new phenomenon, as it exists in parallel with the existence of so-called black market, or underground economy. In the national economy, the gray market relies on smuggled goods and illegal trade payments as a result of disturbances of supply and demand of goods, services, money and foreign exchange. There are very significant illegal payments, which were acquired on irregular way, that do not operate under official monetary flows and that are not recorded in the

Adresa autora zaduženog za korespondenciju:

Žarko Ristić

✉ profesor@zarkoristic.com

accounts at banks. However, in a country which cannot meet the demand of the retail sector to foreign currencies, citizens are automatically directed to an alternative market, which is relatively well supplied with foreign currencies. This market, however, does not have permission to work from the official institutions. However, the banks engaged in financial transactions fall into the trap of deficit in funds for payment and, therefore, resort to speculative methods in order to obtain foreign currency, which, as a rule, are highly demanded (so-called "foreign famine"). Companies often resort thereto and purchase foreign currency through a dealer on the black market or through banks through the agio.

Keywords: money laundering, parallel money, corrupt money, transition, liberalism and globalization, macroeconomic policy.

1 PRANJE NOVCA

Fenomen "pranje" novca nije dovoljno istražen u finansijskoj literaturi. U finansijskoj praksi se inače, smatra da "pranje" novca predstavlja finansijsku operaciju pomoću koje se određena sredstva plaćanja šalju preko brojnih deponenata, odnosno brojnih računa kod različitih banaka radi potpunog skrivanja početnog izvora sredstava (novca, deviza). "Pranje" novca jeste i prerušavanje prekomerno stečenih sredstava i ilegalno prenetih sredstava. Cilj svakog pranja novca je legalizacija vlasništva novčanih sredstava stečenih na ilegalan način zahvaljujući kriminalnim aktivnostima. Skrivanjem (uspešno) pravog porekla novca, ilegalna sredstva plaćanja faktički ulaze u posed, čime se zakonski "pokriva" pravi izvor sredstava. Najlakši vid legalizacije ilegalno stečenih sredstava jeste deponovanje novca u banku bez dokazivanja porekla. Operacija može biti izvedena i mehanizmom pretvaranja sredstava u druge oblike finansijske aktive: na primer za gotovinu kupiti akciju.

Tokom 70-ih i 90-ih godina relativno uspešno se razvijala tehnika pranja novca. U dosadašnjoj praksi unapredovala su četiri tipična načina pranja novca. Istraživanja Bank of England pokazala su da pranje novca polazi od tehnike prikrivanja pravog porekla novca i vlasništva sredstava plaćanja, preko tehnike legalnog dolaženja u posed novca posle obavljenog pranja novca, do tehnike promene oblika sredstava i oslobođenja od velike količine novca, koja je stečena kriminalnim aktivnostima. Ova tehnika pranja novca inkorporira tri etape, i to: (1) etapa plasmana, 2) etapa "presvlačenja" i (3) etapa integracije. U etapi plasmana, sredstva pribavljena na ilegalan način (od trgovine oružjem, distribucije droge, utaje poreza, ratnog napada, pljačke), deponuju se u određenoj finansijskoj

instituciji i/ili plasiraju u kupovine hartije od vrednosti. Obično, "veran" službenik banke pomaže operaciju deponovanja. Sredstva se, zatim, sele van granica zemlje u kojoj su plasirana. Najzad, "preneta" sredstva (sada na legalan bankarski način) mogu se slobodno koristiti za kupovinu roba, nabavku hartija od vrednosti, ulaganja u imovinu. (Ristić & Komazec, 2012) U etapi, "presvlačenja" odvija se najznačajnija operacija "pranja" novca, u kojoj se faktički vrši "prerušavanje" porekla vlasništva sredstava. U toj etapi se koriste tzv. okvirne kompanije, koje poseduju legalna sredstva i poslovni legitimitet. Šalju se, zatim, nalozi za transfer da bi se sredstva u potpunosti utopila u međunarodni sistem plaćanja. Konačno, vrši se (uspešno i legalno) preprodaja ili roba ili hartija od vrednosti. U etapi integracije dolazi do legitimne asimilacije sredstva, odnosno do reintegracije novca u međunarodnim finansijama i do "spajanja" sa svim oblicima finansijske aktive. To, pak, implicira ispoljavanje lažnih naloga za otplatu obavezu po zajmovima i/ili lažnih faktura, kao pokrića za kupljenu robu, kako bi inače vrlo složena operacija transfera sredstava onemogućila detekciju. A to je dobar znak da se prihod, koji je sada stečen od legitimne imovine, poslovnog poduhvata i finansijske transakcije, pojavljuje potpuno čist, kao suza, odnosno kao prati "čist" novac. Time je "perač" novca izbegao svaki trag otkrića ulaza sredstava u finansijski sistem zemlje, prelaz preko nacionalnih granica i bankarski transfer.

Druga tehnika "pranja" novca implicira povlačenje pet poteza. Sa prvim potezom obavlja se strukturiranje transakcije ispod nivoa evidencije prometa sredstava. U drugom potezu dolazi korišćenje transfera putem teleksa i SWIFT-a. Treći potez, implicira korišćenje "okvirnih" (engl. shell) kompanija sa čijih računa kreću sredstva na pranje, u četvrtom potezu dolazi do krivotvorenih

zajmova sa falsifikovanim certifikatima o depozitima, kao fiktivno pokriće. Konačno, peti potez podrazumeva osnivanje tzv. fasadnih kompanija sa jasnim ciljem pranja novca putem prenošenja preko granica što većeg broja računa banaka.

Treća tehnika poznata je u svetu po tome što je dobila specijalan naziv - metod „veš mašine“, koji sintetizira tri faze: faza pretpranja obično se odvija po zemljama u kojima je devizna kontrola izuzetno slaba i po zemljama u kojima se rigorozno poštuje princip tajnosti računa i uloga. S tim u vezi, otvaraju se tekući računi u zemljama sa slabom (ili nepostojećom) deviznom kontrolom. U zemljama sa rigoroznim poštovanjem principa tajnosti bankarskih računa, otvaraju se, pak, fiktivne firme. Sada dolazi faza „pranja“ u kojoj se kupuje nepokretna i pokretna imovina u zemljama sa slabom deviznom kontrolom, pod firmom privatizacije. U zemljama sa rigoroznim poštovanjem principa tajnosti bankarskih računa sada se vrši deponovanje ilegalno stečenog novca. Time se, u krajnjoj instanci, obavlja proces legalizovanja sredstava (čime novac stiče legitimitet). Naposljetku, u fazi recikliranja (koja se obavlja samo u zemljama sa slabom deviznom kontrolom) „fiktivno ulaganje u privredu date zemlje vrši se tako što novac prođe kroz tekuće račune i vraća se u zemlju iz koje je došao“ (Marković, 1992). To se obavlja sa 1-10% za svaku uslugu, iako pravo pranje novca košta od 20 do 50% od oprane količine novca.

Četvrta tehnika je, bar za sada, poslednja u praksi savremenog sveta, koja se sastoji u tzv. usitnjavanju (engl. smurfing) čime se veliki broj malih količina novca deponuje kod velikog broja malih međusobno nepovezanih banaka. U svetu ta granica iznosi 10.000 dolara (SAD) iznad koje bankarski kontrolori ne dozvoljavaju nesmetane uplate sredstava na bankarske račune (bez dokaza o poreklu novca).

Tehnika je, prema tome, u fazi razvoja, koja prati internacionalizaciju finansijskih tržišta, redukciju devizne kontrole banaka, povećanje tajnosti računa i razvoj tehnike transfera kapitala. Time se faktički šire prostori za rastući trend kriminalnih finansijskih transakcija, kojima se za sada jedino suprotstavlja finansijsko zakonodavstvo SAD, Kanade, V. Britanije, Francuske, Luksemburga i

Švajcarske. Ova zakonodavstva predviđaju (1) obaveznu identifikaciju komitenata koji otvaraju račune ili "pune" već otvorene račune kod banaka; (2) obavezno vođenje ažurne evidencije o svim pojedinačnim transakcijama, (3) rigorozno vođenje računa o komitentima čije gotovinske aktivnosti pokazuju "dramatične promene", (4) povećanu kontrolu banaka kod transfera koji se vrše putem teleksa ili SWIFT-a i (5) brzo reagovanje banke na deponovanje "priljavog" novca (Telser, 1981). I, pošto pranje novca obuhvata sakrivanje ilegalno stečenih novčanih sredstava i operaciju njihovog prikazivanja kao legalno stečenih, pokazalo se ispravnim mišljenje da bi deviznu kontrolu trebalo internacionalizovati uprkos usvojenom principu poštovanja tajnosti u finansijskim transakcijama.

Pranje novca reprezentuje proces pretvaranje nelegalno stečenog novca koji se nalazi u kešu u regularni novac u finansijskim institucijama. Taj i takav novac, po pravilu, vodi poreklo iz sive ekonomije, neregularnih poslova, trgovine drogama, prostitucije, šverca alkohola i cigareta, piraterija u industriji, zabave, muzike, filma, CD i kasete, nelegalnog rada u poljoprivredi, građevinarstvu, privatnim transportnim kompanijama, hotelskim i turističkim objektima, provizija od trgovine sa zemljama pod sankcijama, rada sa mafijom, šverca, trgovine belim robljem, decom i ljudskim organima, zaštitnih reketa trgovine oružjem i radioaktivnim materijalom, i naručenih ubistava. Dohodak kol-gerli koji nije deo organizovanog lanca i agencijskog rada ne računa se u iregularni kvantum novca, pošto se radi o samostalnom radu. Danas se u svetu „opere“ godišnje više od 1.000 milijardi dolara, a samo se 1% „priljavog“ novca „uhvati“ (što je samo nešto više od 10 milijardi dolara). To je dokaz da se u svetu oskudnih resursa novcu (bilo kom) baš mnogo ne gleda u zube, posebno u zemljama koje se smatraju tzv. crnim rupama. No, tu su i zemlje u kojima se ovaj unosni posao pranja novca vešto prikriva raznoraznim verzijama offshore računa; zatim zemlje u kojima egzistiraju tzv. paralelni bankarski sistemi i, najzad, zemlje u kojima tzv. keš ekonomija (privrede u kojima se većina transakcija odvija u kešu) pogoduje pranju „divljeg“ novca. Ovaj sistem egzistira u Pakistanu i Indiji. Zbog toga je veći problem imati novac nego oprati novac, pošto se industrija pranja novca

ogromno razvila i dislocirala po zemljama Trećeg sveta sa brojnim mnogo dobrim adresama, gde se i kapital puno bolje oseća. Bespredmetno je, dakle, pitati za poreklo i regularnog novca, budući da je samo jedno pitanje važno: Kako do njega doći?

Ono što obične smrtnike muči kako da se legalno dokopaju novca, pojedine milionere gone noćne more kako da ilegalno stečeni novac legalizuju i sačuvaju, pošto je posao pranja novca postao sve teži i sve skuplju (a radi se o posedovanju ogromnih količina novca u kešu). Taj skriveni ilegalni novac u kešu ne može da se investira niti može da se koristi za velike kupovine (nabavke) i pokrivanje velikih računa. Zbog toga su momci sa frapantnom sumom nelegalnog keša prinuđeni da računaju na dve opcije: (1) ili da personalno ili preko kurira celu količinu novca legalizuju u zemljama sa mekom i labavom ili nepostojećom regulativom za pranje novca i (2) ili da novac nastave da obrću po neoficijalnim tržištima sa rastućim rizikom. U načelu važi nepisano pravilo: novac je utoliko legalniji ukoliko pređe više puta granicu. Naravno važno je i pitanje: U čije banke se novac može odneti. Novčano štrapanje preko granice je svakodnevna pojava. Banke se, doduše, prikrivaju. No, zemlje sa offshore režimima na to i ne obraćaju pažnju, jer im je cilj da privuku novac i strane ulagače, i da ne pitaju za poreklo novca (Aruba, Bahami, Kajmanska ostrva, Bermudi, Devičanska ostrva, Angvila, Monserat, Antigva i Barbuda, Barbados, Holandski Antili, Grenada, Jamajka, Belize, El Salvador, Kostarika, Panama, Urugvaj, Paragvaj, Zelenortska ostrva, Liberija, Sveta Jelena, Gambija, Bahrein, Oman, Avganistan, Maldivi, Sejšeli, Mauricijus, Singapur, Hajnam, Labuan, Filipini, Vanautu, Fidži, Zapadna Samoa, Nauru, Maršalska ostrva, Francuska, Polinezija, Liban, Kipar, Vatikan, Monako, Lihtenštajn, Švajcarska, Mađarska, Rusija, Ukrajina, Luksemburg, Gibraltar, Andora, Džersi, Dablin, Čovečje ostrvo), poput određenih zemalja u tranziciji.

Siva ekonomija jeste fundamentalni kreator prljavog novca, budući da se pod njenim skutima valja između 40% i 60% društvenog proizvoda (6-7% u SAD, 10-12% u Nemačkoj, 25% u Italiji i 40% u Rusiji). Podaci mogu i da zavaraju. Naime, ako američki društveni proizvod iznosi oko 7.500 milijardi dolara godišnje, onda učešće sive

ekonomije od 7% u društvenom proizvodu odbacuje sumu od 525 milijardi dolara u formi "prljavog novca". Ta suma je gotovo dva puta veća od ruskog društvenog proizvoda koji godišnje iznosi oko 280 milijardi dolara (od čega 102 milijarde dolara odlazi u kanale sive ekonomije)

Tokovi pranja novca najozbiljnije nagrizaju tkivo svetskih finansija, pošto obim transakcija ilegalnog, prljavog novca nezaustavljivo raste. To je dovelo do toga da je danas gotovo teško u oblasti finansija odvojiti utaju poreza i pranje novca, jer su ta dva procesa praktično organski povezani. U Evropi gotovo sve zemlje gube od utaje poreza: u V. Britaniji, na primer godišnje se utaji ili izbegne porez oko 25 milijardi funti, a samo se oko 2,5 milijardi funti godišnje povrati u legalne tokove primenom mera na suzbijanju poreske utaje. U tom kontekstu, je posve jasno da treba izbegavati visoke, kaznene poreze, koji, provociraju evaziju poreza. Jer, ako je porez na duvan (ili alkohol) veoma visok, onda je postojeći motiv sasvim razumljiv: prodavati duvan ilegalno, izbegavati porez i direktno odšteti javnu kasu države.

U sklopu nevidljive povezanosti pranja novca i utaje poreza, Vito Tanzi u Svetskoj banci ja predložio finansijsko kažnjavanje, kao regulu protiv pranja novca u svim zemljama savremenog sveta. U stvari, radi se o tzv. kaznenom porezu, kao dodatnom porezu, kao dodatnom porezu na kapital koji se transferiše preko određenih zemalja. Američki senator Džon Keri predložio je uvođenje ekonomskih i političkih sankcija za zemlje koje ništa ne preduzimaju protiv pranja novca. No, i Tanzi i Keri nisu predvideli mogućnost prevaljivanja poreza na kreatore prljavog novca, poput poreza na promet nepokretnosti.

U poslednje vreme vlasništvo nad velikim brojem prodavnica, butika, supermarketa, menjačnica, restorana, turističkih agencija, kazina, noćnih klubova, sportskih terena, časopisa, radija i televizija čak i sa minimalnim prometom i prihodom dovoljan su "prostor" da se "doknjiže" veće sume ilegalnog novca kao pokriće za pranje novca. Tako "zarađeni" se predaje u banke i time legalizuje. Investicije u nove objekte, gradnja mondenskih kuća, vikendica, bazena i poslovnog prostora jesu "novi" patentni za pranje novca. Izvođačima radova se novac daje u kešu, koje se

naknadno legalizuje ulaganjem u svoje banke. Novi izumi legalizacije novca ogledaju se i kroz otvaranje velikog broja računa na koji se deponuje relativno manja suma novca u skladu sa propisima zemlje (do 20.000 EUR u Nemačkoj, do 10.000 dolara u SAD i do 50.000 EUR u Francuskoj) za fizička lica bez identifikacije ulagača. To je, pak, dovelo do pojave nove profesije, tj. kurira – „Štrumfova“, koji obilaze bankarske šaltere i deponuju novac na ime svoga gazde u iznosima nižim od limita. Na taj način vlasnici prljavog novca dobijaju legalan novac, kuriri dobijaju nagradu za obavljeni posao i bankari dobijaju novac za dalje obrtanje (oplodnja). Pored banaka, novac se ulaže i u kupovinu hartija od vrednosti (portfolio investicije), u institucionalne investitore, uzajamne fondove i ostale finansijske institucije i kreditne ustanove.

Za generatore nove industrije pranja novca važna je i upotreba tzv. keša u transakcijama, iako je to refleksija indeksa nesigurnosti pravno-finansijske prirode. Keš je postao atraktivan i zato je naglo uvećan broj zemalja u kojima se transakcije obavljaju gotovinom (a ne putem kreditnih i potrošačkih kartica, čekova, elektronskog transfera...). Posle višestrukog obrta keša, vlasnici "oprani" novac teže da prebace u zemlju - državu u kojoj vlada "plastika" (na primer SAD), zbog atraktivnosti platnih, kreditnih i debitnih, plastičnih kartica. Zato se novac prebacuje po "svaku cenu" u banku da bi se dalje transferisao po svetu. To je tzv. prva faza pranja novca. No, sada se rodila i druga faza pranja novca u kojoj se koristi novac za kupovinu čitave banke i za osnivanje nove banke. Ruska mafija je među prvima u svetu otkupila banke na Antigvima za pranje novca ruskoj mafiji sa centralom u Moskvi. Isti je slučaj i sa bankom u Ročesteru u saveznoj državi Njujork.

Industrija pranja novca, međutim, ide dalje, otvarajući treću fazu sopstvenog razvoja. Naime, početkom 1999. godine italijanska mafija je kupila čitavo ostrvo Arubu u neposrednoj blizini obale Venecuele u funkciji iznalaženja "novih prostora" za pranje ogromne količine prljavog novca koji kola svetom. Sada je i Francuka postala omiljena destinacija za kupovinu nekretnina na Azurnoj obali, u Parizu i na francuskim Alpima. To je ujedno i dobar impuls razvoju mafije i snaženju lobija kriminalizovanog novca za kupovinu političkih

položaja, što je faktički poslednja, četvrta faza razvoja tržišta "pranja" novca, koja se očituje u preuzimanju vlasti u etabliranim državama. Zbog toga je, tržište pranja novca najburnije reagovalo dramatičnim rastom tzv. takse za pranje novca, koja je narasla od 6-7% na 25-28%, a sada čak na 35-40%.

No, pranje novca je gotovo nezaustavljiva stvar. Ono se ne može ni sprečiti ni iskoreniti. Legalnom, prljavom, sivom, neregularnom, kriminalizovanom novcu je nemoguće stati na put. Taj proces se može samo delimično kontrolisati, jer pranje novca konvenira bankama, koje tobože ne mogu da naruše tajnost uloga. To odgovara i određenim državama koje na tome zarađuju. Čak i valjano pravno uređene države svoju finansijsku policiju (deo) ne specijalizuju za praćenje i otkrivanje sumnjivih i spornih transakcija. Ove države se zapravo najviše zalažu za potpunu finansijsku liberalizaciju i deregulaciju. A to je faktički prvi iskorak u zvaničnu sveopštu amnestiju aktera i prljanja i pranja novca u formi mondijalizacije kriminalizovanog novca i globalizacije opranih finansija. Međunarodno usavršavanje isplata elektronskim putem uveće potpuno novu eru globalne likvidnosti za svu nezakonito stečenu dobit. Kroz lažne predstave revizije majstorski se prikriva strano poreklo prljavog, ilegalnog, iregularnog, kriminalizovanog novca. Nova informaciona tehnologija u manipulisanju novca potpomaže pomafijašenje novca.

Moderne finansijske institucije i organizovani finansijski kriminal danas imaju zajedničke ciljeva: da se razvijaju, da ukidaju propise, da suzbijaju državnu kontrolu, da basnoslovno zarađuju. Posao je sasvim jednostavan, jer se sa lakoćom 300 miliona dolara, uloženi na račun u banci na Devičanskim ostrvima usred Tihog okeana, može zavrteti oko sveta. Vlasnik računa rasparčava dotičnu sumu novca i nalaže bankama u Londonu, Njujorku i Hong Kongu da prebace deo novca sa računa na druge dve banke u Londonu i Luksemburgu, koje će taj isti prikupljeni novac poslati u neku novu banku treće evropske prestonice. Odatle novac biva uloženi na tri finansijska tržišta sa ciljem da se "utopi" u masi transakcija i da se, kao reciklirani novac, iznova pošalje u Cirihi, i to sve u bankarskoj diskreciji sa velikih geografskih udaljenosti. Sve je, dakle, u stilu mašte, koja, poput crnih fondova, ne poznaje

granice i teritorijalne vode. Važno je samo da se novac brzo i efikasno opere sa odgovarajućom "taksom". Tako svetske banke peru zaradu međunarodnog finansijskog kriminala, koja je nešto manja od ukupnog iznosa rezervi svetskih centralnih banaka. Trećina „priljavog" novca (oko 320 milijardi dolara) opere legalna, moćna i ugledna međunarodna bankarska mreža. Iako tvrdi Zan de Mejar, pisac knjige "Svet bez zakona", koji je potpisao ženevski apel iz razloga što sve istrage propadnu pred vratima fiskalnih rajeva i offshore banaka, koji su inače osnovani za recikliranje petro-dolara. Bankarski i monetarni rojevi su, kao finansijska utočišta, ipak, "namerno" stvorena na periferijama industrijskog, razvijenog, tržišnog sveta Severne Amerike, Evrope i Azije, kako bi ogromna masa kapitala koji svakodnevno ide iz ruke u ruku ostala neotkrivena za ilegalne operacije koje izmiču poreznicima. Svakodnevno se obavi transfer od gotovo 1.300 milijardi dolara koliko iznose približno tri godišnja budžeta Francuske.

U praksi je moguće pranje novca i kod kuće, pri čemu ne morate izaći iz kancelarije. Postoji samo jedan jedini uslov: spremnost banke da bude posrednik za transakcije. Banka spremna za "saradnju" poslaće vam "pratioca novca", a to je njen klijent koji se upravo profesionalno bavi pranjem gotovine. Dotični klijent dolazi kod Vas da uzme i ponese kofer pun novčanica koje valja oprati. Taj klijent-čovek tog trenutka dobija određenu sumu novca koja je uplaćena sa računa čoveka koji je uzeo gotovinu na Vaš račun. No, dotični "pratilac" može da uplati gotovinu na račun svoje firme "ljuštore".

No, pranje novca je moguće (ponajviše) u inostranstvu. Zato u Izveštaju Grape za finansijske akcije protiv pranja kapitala (koju je osnovala G-7 juna 1996 godine) "stoji" da je tokom poslednjih 18 meseci iz SAD u Rusiju svakodnevno slato oko 100 miliona dolara gotovine. To su činile dve američke banke kao odgovor na narudžbine određenih ruskih bankara. Dobar deo naručene gotovine odlazi za potrebe ruskog organizacionog kriminala. Ruske banke u svojim sefovima ne čuvaju nove novčanice iz fondova kriminala za svoju dušu. Za sebe to nikada nisu ni činile. Tokom 90-tih godina iz Rusije se svakog meseca, kroz doznake, lažnu uvozno-izvoznju dokumentaciju i štimovanje cena u spoljnotrgovinskim

transakcijama, odlivalo između jedne i dve milijarde USD, tako da je od 1992. god. do 2002. god. "odletelo" gotovo 200 milijardi USD (što je mnogo više nego doznačena finansijska međunarodna pomoć Rusiji) Međutim, najvažniji nije novac koji se priliva u zemlju nego novac koji iz zemlje otiče. A to pauperizuje kapacitet generisanja bogatstva. Tako izmešani novac prošao je kroz proces pranja novca uzastopnim bankarskim transakcijama, i taj nelegitimni novac od korupcije, iznuda i malverzacija, kao čist, uložen je u nekretnine, berzanske papire i deponovan na bankovne račune zapada. Čak se i ruska centralna banka preko Aeroflota i Njujorške banke (pa i Švajcarske i Kipra) uključila u mašinu za pranje novca tajno prebacujući nacionalne devizne rezerve i da je to tumačila kao prirodnu "seobu kapitala", koji, u globalizovanoj ekonomiji, traga za mestom najsigurnije oplodnje, "pošto je novac danas transnacionalan". Čak je i deo novca opljačkan od zajmova MMF-a. Tako je u Rusiji stvorena "kleptokratija", koja je unapredila tehniku pranja novca.

Ruska tehnika pranja novca sada podrazumeva da perač novca raspolaže bar sa dva preduzeća: jedno preduzeće mora da se nalazi u oblasti gde je kreiran novac za pranje; drugo preduzeće mora da se nalazi u onoj zemlji u kojoj oprani novac treba da se pojavi i legalizuje. Tada dolazi Gospodin Bankar, koji je već telefonirao Gospođi Berzi. I više niko nije poželjan: plen je stvoren i treba ga časno podeliti.

Konačno, trgovinu umetničkim predmetima u praksi je, ipak, najteže kontrolisati i identifikovati. Doduše, vrednost umetničkog dela krajnje je subjektivna stvar i, stoga, je veoma teško osporiti "trgovinu". Na tržištu umetničkih tvorevina odvijaju se brojne operacije pranja novca sa iznuđenom tendencijom rasta cena umetnina.

Svaka lažna licitacija je isto što i svaka lažna prodaja na licitaciji. Procedure arbitraže su mnogo spore u međunarodnoj trgovini, a i spor može biti lažan. Najveća svetska ironija jeste ipak to što se kao mašina za pranje novca koriste sudstvo i pravda. Zbog toga "novokomponovani" bogataši smatraju da je novac prvorazredna "politička roba", a kamate moćno sredstvo kojim nacionalna banka može da se "meša" u vladinu politiku. Centralna banka ako nastavi da drži visoke

kamate, oni koji imaju novac, radije će ga držali na računima, nego ulagati u nove investicije i nova radna mesta.

2 PARALELNI NOVAC

Dolarizacija slika tužno ekonomsko stanje sa paralelnim novcem. Dolarizacija zato i reprezentuje jezgrovitu kovanicu slabe privrede i jake inflacije u određenoj zemlji u kojoj je domaći novac izgubio poverenje građana i ekonomskih aktera sa predominantnim korišćenjem dolara i evra. Dolarizacija obično hara po uzdrmanim privredama u tranziciji, koje oskudevaju u kapitalu. Te privrede teško su pogođene ogromnim padom proizvodnje, nagomilanim spoljnim dugom, kumuliranim budžetskim deficitima i hiperinflacijom, što generira unutrašnju tražnju stranih valuta i očekivanja od stvaranja rezervi dolara i evra za slučaj preživljavanja u režimima sa političkom nestabilnošću. Tako se noćna mora zvana dolarizacija iz latinskih zemalja preselila u Centralnu i Istočnu Evropu. "U slaboj i inflacijom zahvaćenoj privredi, uzroci za supstituciju novca su u depresiji domaće valute, ograničenjima u visini kamatnih stopa na domaće depozite, nemogućnosti da se akumulirano bogatstvo u domaćem novcu sačuva od osipanja (Ekonomska politika, 1993). Tako upotreba paralelnog novca za domaće potrebe postaje sastavni deo mentaliteta jedne nacije, koji dugo traje. A te psihološke tenzije se vrlo teško lome zbog nekontrolisanog štampanja novca (kako bi se pokrivali javni deficiti države) i zbog permanentnog devalviranja nacionalne valute (kako bi se održavala spoljna konkurentnost). Tada se, po pravilu, gubi kontrola nad inflacijom, a privreda sa dolarizacijom ulazi u hiperinflaciju, koja se teško leči, kao karcinom.

Stoga se privredama u tranziciji preporučuje uvođenje heterodoksnih stabilizacionih programa u kojima bi klasičnu tržišnu liberalizaciju cena pratila i prelazna politika dohodaka koja bi amortizovala udare cena na proizvođače i potrošače u dužem vremenskom periodu. Inflacione tenzije po pravilu se ispoljavaju kao endemska nestašica roba, kao višak tražnje, kao niska produktivnost, kao pad proizvodnje, kao rast troškova i potrošnje, kao strukturne neravnoteže. Ovaj tip endemske inflacije neraskidivo je povezan sa kredibilitetom vlade, kao kreatora makroekonomske politike, i sa budućim

očekivanjima ekonomskih aktera. Vlada je izložena jakim pritiscima u pogledu održavanja realne moći radnika. U odsustvu finansijske discipline, svi teže da se zadrži "meko" budžetsko ograničenje. Radnici, posebno, testiraju vladu i njenu odlučnost da se strogo pridržava projektovanih ciljeva skupnog novca i fiskalne ravnoteže. Bez politike dohodaka u privredama, naviknutim na subvencije i na kontrolu cena, svaka liberalizacija uvećava rizik od visoke inflacije, čija se dinamika podudara sa uzročno-posledičnim kauzalitetom budžetskog deficita, ekspanzije novca i inflacije. To, pak, za vladu reprezentuje problem izbora između efikasnosti, uspostavljanja ravnoteže i socijalnog mira. Razrešenje problema izbora "ili efikasnost, ili uspostavljanje ravnoteže, ili socijalni mir" udara na kredibilitet vlade, koja gubi moć eksploatacije "senjoraž prava". Ubrzavanje inflacije sada otvara problem indeksacije sa sve kraćim vremenskim horizontom i sve težim izbalansiranjem prilagođavanja. Socijalne napetosti polako, ali sigurno, razgrađuju institucije prilagođavanja kroz ciklične komponente plata i zarada. Sadašnja inflacija, kao ponderisani prosek troškovnog udara prošle inflacije, u račun ulazi kroz eksplicitnu ili implicitnu indeksaciju sadašnje stope depresijacije valuta. Zbog toga se u savremenom svetu zaključuje da se bez politike dohodaka ne može započeti stabilizacija i da se bez fiskalne restrikcije ne može osigurati trajanje stabilizacije. Eliminacija fiskalnih deficita (i to ne samo otvorenog budžetskog deficita nego i svih prikriivenih kvazi fiskalnih deficita lokalnih vlasti, javnih fondova i preduzeća), stoga, reprezentuje centralnu polugu stabilizacije, koju treba da sledi poželjna politika dohodaka. Fiskalnu restrikciju, po pravilu, prati politika skupog novca, koja istiskuje paralelni novac i dvojne monetarne standarde. Time se faktički teži stvaranju stabilnog deviznog kursa sa iskorenjivanjem psiholoških udara tzv. crnog valutnog kursa i straha od devalvacije. A to su važne pretpostavke za čvrste menadžerske kalkulacije na svetskoj sceni nemilosrdne konkurencije, ali bez bekstva u evro. Napredna ekonomija mora da se leči od bolesnog javnog sektora, zbog visokog budžetskog deficit i previsokog javnog zaduživanja, ali i zbog slabe konkurentnosti, niskog izvoza, glomazne socijalne, posrnule proizvodnje, razuzdane nezaposlenosti, promašene privatizacije,

dezinvestiranje, bledunjavog rasta, itd. (Ristić Ž. , Fiskalni menadžment i ekonomija javnog sektora, 2012)

3 KORUPTIVNATRANZICIJA

Za nas je od izuzetnog značaja da se na vreme u međunarodnoj trgovini distancira od američkog dolara i pređe na naftnu rublju i tako izbegne nove udare globalne ekonomske krize. Putin je već predložio da Rusija i Kina ubuduće međusobnu trgovinu i plaćanja obračunavaju u nacionalnim valutama (a ne u dolaru). Sva prodaja nafte i gasa obavljala bi se ubuduće u konvertibilnoj rublji u svim poslovnim transakcijama. U procesu oslobađanja od monopolskog položaja dolara, Rusija namerava da organizuje regionalnu investicionu banku, koja bi odobravala zajmove iskazane u rubljama (kako zemljama BRIKS-a tako i Srbiji). Simultano, stvorile bi se i određene valutne zone zemalja BRIKS-a (kineski juan, brazilski real, indijska rupija), što je od značaja za razvoj Srbije. Formiranje novog finansijsko-ekonomskog uređenja sveta, odgovara Rusiji i Kini, pa, prema tome, i Indiji, i Brazilu, i Južnoj Africi i, dakako, Srbiji, pošto se radi o finansijskoj deamerikanizaciji sveta i naravno, dedolarizaciji.

Tranziciona ekonomija jeste, zapravo, spoljna, uvezena, tuđa, proizvoljna, šarlatanska ekonomija, koju su izmislili socijal – utopisti, podrivačke snage i politički saboteri međunarodne globalistike, koji su smatrali da je narod amorfna masa, koju treba za ruku voditi u kapitalizam iznajmljenim recenzijama nauke, čiji su predstavnici prodali i izdali profesiju, čim su postali branitelji tekovina usidrene recesije.

Petooktobarska tranziciona kupljena država nastala je na nesreći demonizovane ikonografije prošlosti u funkciji socijal-političkog „ratnog“ plena oslobodioca. Parada „ponosa“ počela je onda kada je nova ekonomska vlast period poniženja nominovala periodom prilagođavanja. Novi ljudski resursi pobedili su onda kada je ortodoksni ljudski kvalitet u žutoj eri obilaznica, koridora, Šengena i režimskih medija postao roba po ceni „pola kilograma morala“. Dremaj gladan: to je sada novo zanimanje sopstvene recesije. Jer, od kolvke pa do groba, najdraže je, ipak, podstanarsko doba ulične tranzicije nezaposlenog.

Truljenje tranzicione države u nas je, po definiciji, praćeno kriminalnim radotama koje ne blokira romantično poverenje ideologije u moral zaposlenih radnika. Naša država potcenjuje narod i radnike. Zato je ona predmet ismejavanja i nipodaštavanja. Naša država privatizuje ekonomski život svakodnevnom žudnjom da preuzme vlast poslovnih struktura preduzeća i da, na taj način „nacionalizuje“ biznis i profesionalno „idealizuje“ interese egalitarijanstvom. Ekonomsko „nepismeni“, u državi i politici, kao intimne prijateljice, sa kojima su se birokrati priženili, doveli su društvo do socijale, koja arči i poslednje rezerve i strpljenje obmanutih radnika. Serija političke dekadencije faktički pokazuje da je politika poodavno ušla u fazu privrednog prestupa da bi nešto ugrabila za sebe, za one oko sebe i za one iza sebe. Tako je sveopšta grabež legalizovana i institucionalizovana. Ravnoteža je uspostavljena – svako vuče na svoju stranu po šinama tranzicione vuče unazad.

Usporena konjunktura, visoka nezaposlenost, predimenzioniran spoljnotrgovinski deficit, rastuća inflacija, povećani budžetski deficit, visoke kamatne stope, precenjeni devizni kurs, visoka spoljna zaduženost, preteško poresko opterećenje, diskreditovan domaći bankarski sitem, devastirana štednja, izneverena privatizacija, nagla liberalizacija spoljne trgovine, preteški socijalni balast, usporena proizvodnja, zastoj izvoza, topljenje deviznih rezervi, degradirana infrastruktura, zapuštena poljoprivreda, uništena industrija i zaboravljena demografska politika – jesu amblem tranzicione ekonomije, pečat vremena degradiranog socijalnog života, i reflektor tranzicione makroekonomske politike, koja teži da „upari“ svetske cene, balkanske plate i arapski rad koruptivne ekonomije. Sve je to u skladu sa logikom petooktobarskih stubova makroekonomske poltike: „rasprodaj“, „potroši“ i „zaduži se“ po recepturi „ememefovskog globa“, koji i narodne dotacije tretira kao dugove.

Finansijski apostoli tranzicione ekonomije kroz režirani stečaj pokojnih socijalističkih giganata, nasilnu spoljnotrgovinsku liberalizaciju, tajkunsku privatizaciju, narkomansko zaduživanje, lažni fiksni devizni kurs, bečarsku javnu potrošnju i kreditni doping, gurnuli su privredu u depresivni

ponor, nezaposlenost i inflaciju, koja prosto „kosi i ubija“, da bi se poslovno-politička elita potkupila velikim sumama novca poreskih obveznika i po cenu guranja države u budžetske deficite i javne dugove. Država se tranzicione uneredila čim se prezadužila na principu diletantske renesanse prostačkog performansa i prebrzog ubacivanja stranog prljavog novca i degutantno krimogenizovanog kapitala.

U institucionalnom tranzicionom haosu, režimski preduzetnici (i novi i stari), angažovani su za „koristan“ rad na putevima prvobitne akumulacije kapitala za preskakanje tranzicije instrumentima administrativnog preporoda, na krilima evro-integracija i organizovanog kriminala preprodaje vitalnih organa privrede. Na operacionom stolu bolesne države ceh je platila primitivna privatizacija, zloglasna nezaposlenost, bečarsko zaduživanje, sumanuto inflatorno džeparenje i pomahnitali bezvredni dinar. Dinar danas plaća ceh zbog višedecenijski nesputane inflacije, nekontrolisanog kretanja špekulativnog kapitala, pomahnitalih kamatnih stopa, proćerdanih privatizacionih prihoda, i suludo utrošenih inostranih kredita. Polit-mohikanci su zaboravili vreme haosa kada smo imali hiperinflaciju od 2% na sat ili 70% na dan i kada je nastupanje era evroizacije. Čak se i štednja više ne isplati u poniženim dinarima u odnosu na povampirani evro, mada je i evro neobična tvorevina čija se celishodnost sada preispituje, čak i u Evropskoj Uniji (Komazec & Ristić, Ekonomija kapitala i finansiranje razvoja, 2012).

Korupcija je dete tranzicije, simbol kvarenja ekonomske vlasti i amblem potkupljivanja političke elite, što se manifestuje maksimiranjem profita, kršenjem zakona i uzurpiranjem javnih resursa. Bazični koruptivni mehanizam jeste destruktivna transformacija društvenog u privatni kapital. U ekonomskom životu zagospodarila je sistemska korupcija, čiji je generator loš politički sistem, koji je produkovao transmisione tajkune u ministarske stanove od pet ari. Demokratski opijene vlade proćerdale su već 15 milijardi evra od privatizacije i još 10 milijardi od brzog zaduživanja tokom poslednjih deset godina. Tako je sklepan novi model nultog investiranja u rak ekonomiju, koja ide unazad na pohabanim točkovima nadevropske potrošnje u formi tranzicije kroz tranziciju. Neizlečivi budžetski deficiti i narkomanski javni

dugovi jesu amblem usidrene fiskalne krize integrisane sa dugoročnom ekonomskom depresijom. U tom ambijentu, i „reforma tzv. reforme“ promoviše trajnu finansijsku recesiju, koju ne „razbija“ ni novi model tzv. pametnog razvoja niti inovativna poreska politika, koja je primitivno instalirala „nenaučne, iz rukava date“ kriterijume EU. Pao je, dakle, i Matriht; naša tranzicija oborila je i EU, jer su svi kriterijumi dati iz pocepanih rukava potkupljene nauke. Ako je brak penzija za propale ljubavnike, onda je i tranzicija mrak za propale države.

Globalna kriza prisilila je globaliste, tranzicioniste i profitere da otvaraju tržišta i banke (po svaku cenu), prenose kompjutere i podižu internet kako bi bogatom ponudom i ubedljivom reklamom oživeli ponudu i kod živih i kod mrtvih.

“Radi više da bi zaradio manje“ jeste novo geslo da bi radnik danas u tranziciji i kapitalističkom svetu, od Njujorka do Tokija, sačuvao svoj kakav-takav posao, jer je za obespravljene i ponižene radnike „bolja smrt nego otkaz“. Novac je taj koji primorava ljude da se prodaju. Radnik tako postaje jeftina roba: sve je jeftiniji ukoliko duže radi i više stvara. I Platon je prinuđen da budi Marksa, jer je „fridmanomanija“ liberalnog fundamentalizma i MMF-ovskog dirizizma danas u svakoj državi tranzicije stvorila dve države: državu bogatih i državu siromašnih. Tranzicioni globalizam i jeste akumulacija bogatstva čija je posledica akumulacija bede (Ristić Ž., Monetarni i fiskalni menadžment, 2012) pošto je iz zemlje izneto 75 milijardi EUR.

4 ZAKLJUČAK

Novi kapitalistički poredak neoliberalnog tipa prerastao je u digitalnog anđela- internet ekonomiju. Tako je internet postao sirovina jedne nove ekonomije- finansijskog kapitalizma, koji je u igru ubacio mašinu berze i akcija novih start-up firmi. Rad i proizvodnja bačeni su sada u drugi plan. Novac je postao jedini simbol vrednosti i uspeha. Otpočela je era dematerijalizacije i fajlova. Plaća se pozajmnicama, kreditima i tapijama. Internet, kao virtuelna država, prodaje sveže akcije, ljute ideje, kisele dugove, naprsle firme i načete banke. Finansijske su potpuno slobodne – totalno deregulisane; zavladao je religija povećanja potrošnje i pozajmljivanja.

Banke, obogaćene hipotekama, gurnule su tapije u druge finansijske pakete i preprodavale jedna drugoj, na kapiji krize prezaduženih, surprajms. (Komazec & Ristić, *Ekonomija kapitala i finansiranje razvoja*, 2012). Tada se pojavljuje novi Zoro – Alen Grinspen, po zanimanju predsednik Federalnih rezervi, koga je u fotelju štampača dolara namestio Ronald Regan (Komazec & Ristić, *Finansijska tržišta i berzanski menadžment*, 2012).

Globalni ekonomski tokovi savremene ekonomije uveliko prevazilaze tradicionalne zakonitosti karakteristične za finansijsku nauku. Ideal tržišne ekonomije liberalizma posustaje pred naletom novokomponovane dogovorno- virtuelne ekonomije u kojoj poodavno ne važe gotovo nikakva „državna“ pravila. Sudbina neoliberalne ekonomije neće više zavistiti od toga šta je u naučnim knjigama rečeno već kako je „na nekom drugom mestu“ suđeno liberalnom fundamentalizmu. Recesiona bujica raznela je privredno korito odakle je i potekla.

Danas, u globalnoj tranziciji, nisu samo bankrotirale banke, berze, preduzeća i institucije. Bankrotirale su i države i, još gore, bankrotirao je narod. Bankrotirao je ceo svetski neoliberalni kapitalistički poredak, urušila se praksa, teorija i filozofija turbo-liberalizma. Ekonomske nauke zatrpale su lažnim istinama i lakirovkama neznanja. Raspao se mit o „homo ekonomikusu“. Sve univerzitete, institute i fakultete, stoga, treba ugurati u laboratoriju za hemijsko čišćenje iznutra, profesore i nobelovce oterati u nezasluženu penziju i temeljno rekonstruisati zgradu ekonomskih znanja. Došao je kraj ere liberalnog tržišnog modela, jer iza riziko kazina varijante kapitalizma više ne stoji ni ortodokсни čuvar liberalnih pogleda MMF-a. Jedino se Srbija slepo drži „pokvarenog“ menadžmenta tranzicione recesije iz doba prvobitne akumulacije sa nominalnim sidrom inflacije, nezaposlenosti, budžetskog deficita, javnog zaduživanja kreditnog ropstva, itd.

Citirani radovi

(1993, 8 9). *Ekonomska politika*, p. 34.

Komazec, S., & Ristić, Ž. (2012). *Ekonomija kapitala i finansiranje razvoja*. Beograd: Etnostil.

Komazec, S., & Ristić, Ž. (2012). *Finansijska tržišta i berzanski menadžment*. Beograd: Etnostil.

Marković, T. (1992). Pranje novca. *Finansije*(9-10), 514.

Ristić, Ž. (2012). *Fiskalni menadžment i ekonomija javnog sektora*. Beograd: Etnostil.

Ristić, Ž. (2012). *Monetarni i fiskalni menadžment*. Beograd: Etnostil.

Ristić, Ž., & Komazec, S. (2012). *Monetarna ekonomija i bankarski menadžment*. Beograd: Etnostil.

Telser, L. (1981). Why the are organized futures markets. *Journal of Law and Economics*, 1-22.

Datum prve prijave: 03.11.2014

Datum prijema korigovanog članka: 19.12.2014

Datum prihvatanja članka: 23.12.2014

Kako citirati ovaj rad? / How to cite this article?

Style – **APA Sixth Edition:**

Ristić, Ž., & Ristić, K. (2015, Jan 15). Pranje novca, paralelni novac i koruptivna tranzicija. (Z. Čekerevac, Ed.) *FBIM Transactions*, 3(1), 149-159. doi:10.12709/fbim.03.03.01.17

Style – **Chicago Sixteenth Edition:**

Ristić, Žarko, and Kristijan Ristić. 2015. "Pranje novca, paralelni novac i koruptivna tranzicija." Edited by Zoran Čekerevac. *FBIM Transactions* (MESTE) 3 (1): 149-159. doi:10.12709/fbim.03.03.01.17.

Style – GOST Name Sort:

Ristić Žarko and Ristić Kristijan Pranje novca, paralelni novac i koruptivna tranzicija [Journal] // FBIM Transactions / ed. Čekerevac Zoran. - Beograd : MESTE, Jan 15, 2015. - 1 : Vol. 3. - pp. 149-159.

Style – Harvard Anglia:

Ristić, Ž. & Ristić, K., 2015. Pranje novca, paralelni novac i koruptivna tranzicija. *FBIM Transactions*, 15 Jan, 3(1), pp. 149-159.

Style – ISO 690 Numerical Reference:

Pranje novca, paralelni novac i koruptivna tranzicija. **Ristić, Žarko and Ristić, Kristijan.** [ed.] Zoran Čekerevac. 1, Beograd : MESTE, Jan 15, 2015, FBIM Transactions, Vol. 3, pp. 149-159.